

РОЗДІЛ 2

МУЗИЧНА ДІАЛЕКТОЛОГІЯ У МІЖДИСЦИПЛІНАРНОМУ КОНТЕКСТІ

УДК 781.7(497.11)

Јелена Јовановић (Београд, Србија)

МЕЛОГЕОГРАФСКА ИСТРАЖИВАЊА У СРБИЈИ

Елена Йованович (Белград, Србија)

МЕЛОГЕОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ У СЕРБІЇ

*Музиколошки институт Српске академије наука и уметности,
Кнез Михаилова 36, 11000 Београд, Србија, тел. / факс: +381 11 2639 033
{Институт музикознавства Српської академії наук і мистецтва, Белград}.
Тел.: +38111 2639033, +38111 3287798, e-mail: jelena.jovanovic@music.sanu.ac.rs*

До сада једини целовити етномузиколошки рад у Србији, који је заснован на упоредно-типолошкој методи и на методологији ареалних дијалекатских проучавања, посвећен је проблематици старијих слојева вокалне музичке традиције у области Јасенице (регион Шумадија, централна Србија) и њихове везе са етногенетским процесима на овом терену.

Це дослідження – на сьогодні єдина інтегральна етномузикологічна робота в Сербії, здійснена порівняльно-типологічним методом з застосуванням ареальних діалектних досліджень, присвячена проблематиці старших верств вокальної музичної традиції в області Ясенице (Шумадія, централна Сербія) та їх зв'язків з етногенетичними процесами в цьому терені

Кључне речи: Мелогеографија, Србија, Шумадија, вокални дијалекти, ареална упоредно-типолошка истраживања, картографија

Кључові слова: Мелогеографія, Сербія, Шумадія, вокальні діалекти, ареальні типологічно-порівняльні дослідження, картографія

Картосхеми див. на стор. К3 Атласу. Аудио і фотоілюстрації див. у папці CM3_03 на DVD

Зачетак ареалних дијалекатских фолклористичких истраживања у Србији¹ учињен је, управо као и у земљама из којих овај приступ проиходи, у области етнолингвистике [13, с. 107]. Ова дисциплина у Србији има дугу традицију, њена је методологија разрађена и до данас је дала значајне резултате у радовима Павла Ивића и његових следбеника, нарочито у домену историјске дијалектологије. Рад лингвиста био је подстрек и за етномузикологе да крену истим путем у својим промишљањима, уз ослањање на савремену литературу; логично је, отуда, да мелогеографија у

Початок ареально-діалектних фольклорних досліджень у Сербії¹, як і в інших країнах, де вживається цей метод, був покладений етнолінгвістикою [13, с. 107]. Ця дисципліна в Сербії має давні традиції, розвинену методологію й на сьогодні дала значні результати, зосереджені в роботах Павла Івіча та його послідовників, особливо в галузі історичної діалектології. Роботи лінгвістів стали поштовхом для наслідування їхнього прикладу етномузикологами, тож логічно, що мелогеографія в Сербії, як і скрізь, розвивається власним шляхом у партнерст-

¹ У некадашњој Југославији била је покренута, а делом и остварена идеја о картографисању појава у области материјалне и духовне културе: рад на *Етнографском атласу Југославије* био је започет током шездесетих година 20. века, уз коришћење одговарајућих детаљних упитника. Резултати ових истраживања објављени су у Првом (пробном) тому *Етнографског атласа Југославије*, издатом у Загребу (1989); даљи рад на пројекту је обустављен после распада Југославије. За увид у ове податке, као и за увођење у методологију ареалних истраживања, срдечно захваљујем др Биљани Сикимић, сараднику Балканолошког института Српске академије наука и уметности у Београду.

¹ У колишньої Югославії була висунута, зокрема, ідея відображення явищ матеріальної і духовної культури: роботи по створенню *Етнографічного атласу Югославії* з використанням відповідних докладних запитальників були розпочаті в шістдесятих роках 20-го століття. Результати дослідження були опубліковані в першому (пробному) томі Етнографічного атласу Югославії, випущеному в Загребі (1989), подальша робота над проектом була припинена після розпаду Югославії. За доступ до цих даних, а також введення в методологію ареальних досліджень тепло дякую докторові Білянні Сикимич, доценту Балканського інституту Сербської академії наук і мистецтва.

Србији, као и другде, има свој развојни пут као пандан етнолингвистичке географіје [27, с. 11].

Драгослав Девіћ је први међу српским етномузиколозима указао на могућности ове методологије путем успостављања музичких *изоглоса* као географских граница распрострањања музичких појава, и предложио израду *дијалектолошко-етномузиколошких карата*, с обзиром на бројне постигнуте резултате истраживања [7, с. 234–235; 8, с. 41].

У првом обимном етномузиколошком раду у Србији у којем је ова методологија систематски примењена, обрађена је старија и, делом, новија сеоска вокална традиција једне преоне целине, Јасенице (површине око 1334 km², са око 156.000 становника, према попису из 2002. године) у централном делу земље (у литератури често именованом и као подручје Шумадије и Поморавља), у области Шумадији [18] (*карта КЗ-1*). Ослонац за овај рад је у упоредно-типолошком приступу следбеника методологије чије је једно од основних полазишта да дијалекат у ширем смислу представља не само језичку, већ и етнографску и културолошку јединицу [35, с. 54]; друго полазиште од кључног значаја јесте да «дијалекти језика ест њего развернутая в простран-стве дијакрония» [27, с. 18]. Основу ових истраживања представљају принципи о којима је писао Владимир Гошовски [4, с. 20; 5, с. 13–14] и на основу којих је могуће донети претпоставке о процесима развоја и међусобних утицаја елемената фолклорних музичких структура у дијакроніјској димензији.

Слика музичких дијалеката у Србији веома је сложена. Иако постоји велики број објављених текстова на тему различитих локалних музичких традиција, до сада, на жалост, нема много синтетичких радова. Констатовано да се, генерално, српско старије двогласно певање може посматрати у оквиру два велика целина, према матичним регијама распрострањења њихових основних елемената: као *динарско* (заступљено у западним и делимично у централним деловима земље) и као *шолско* (заступљено у источним крајевима [8]). Унутар ове две велике групе постоје многи варијетети, међу којима се могу пратити истоветни или различити елементи, у разноликој просторној распрострањености. Обрасци по којима су ови варијетети уређени, а који се међусобно мање или више разликују, могу се посматрати у склопу «констелација» које формирају, како је то у једном свом раду образложио Изаљиј Земцовски [10]².

Генерално посматрано, на истоку и на западу Србије, у брдско-планинским крајевима, заступљено је старо двогласно певање, док у низинским – централним и јужним деловима³ преовлађује једноглас. Подударност заступљености двогласа или једногласа са географском конфигурацијом терена постоји и у

ви з етнолингвистичноу географією, спираючись на сучасну літературу [27, с. 11].

Першим серед сербських етномузикологів на можливості методології встановлення *музичних ізоглос* як географічних меж поширення музичних явищ вказав Драгослав Девіч, запропонувавши розробити *діалектно-етномузикологічні карти* з урахуванням результатів попередніх досліджень [7, с. 234–235; 8, с. 41].

Перша об'ємна етномузикологічна праця в Сербії, де ця методика застосовується систематично [18], вивчає старші, і (меншою мірою) новіші сільські вокальні традиції регіону Ясенице (область Шумадія), розташованого у центральній частині країни (*карта КЗ-1*). У літературі ця територія (площа близько 1334 км², населення близько 156 тисяч осіб, за даними перепису 2002 року) часто позначається як Шумадія і Поморав'я. Базовим в роботі є порівняльно-типологічний підхід. Однією з відправних точок методології є та, що діалект трактується більш широко – це не тільки мова, але і культурні та етнографічні одиниці [35, с. 54]; друге ключове положення те, що «діалекти мови – це його розгорнута у просторі діакронія» [27, с. 18]. В основу досліджень покладено принципи, про які писав Володимир Гошовський [4, с. 20, 5, с. 13–14], і за якими можна зробити припущення про процеси розвитку і взаємного впливу структурних елементів народної музики в діакронічному вимірі.

Картина музичних діалектів у Сербії дуже складна. Хоча опубліковано ряд статей про різні локальні музичні традиції, до цих пір, на жаль, написано небагато синтетичних (узагальнюючих) робіт. Зроблено загальний висновок, що для старого двоголосного сербського співу можна прийняти поділ на дві основні групи – відповідно до корінних територій, з яких поширилися його основні риси: це *динарський спів* (займає західну і частково центральну частину країни), і *шолський спів* (охоплює східну частину [8]). В середині цих двох основних груп існує безліч різновидів, серед яких можуть відстежуватися ідентичні або ж відмінні елементи різної територіальної поширеності. Форми (моделі), з якими ці варіанти координуються, і які між собою більш чи менш відрізняються, можуть розглядатися в рамках певного «сузір'я», яке вони утворюють – в одній зі своїх робіт цей принцип пояснив Ізаліј Земцовський [10]².

Узагальнено можна сказати, що на сході і на заході Сербії – в горбистій і гірській місцевості – представлений давній двоголосний спосіб співання, а в низинах центральної і південної частин³ переважає одноголосся. Збіг ареалів двоголосся чи одноголосся з фізико-географічноу конфігурацією терену спостерігається і в центральній частині Сербії – в Шумадії [26, с. 164]. Цікаво, що така сама кореляція гірських і низинних те-

² Земцовски је предложио изучавање овако формираних скупова музичких елемената у оквиру нове дисциплине коју је именовано *етногеомузикологијом* [11].

³ Овог пута у разматрање не узимамо северни део земље, Војводину, као део Панонске равнице, јер у њој није присутно аутохтоно старо певање са одликама као у осталим крајевима Србије.

² Земцовський запропонував вивчати встановлені набори музичних елементів у рамках нової дисципліни, яку назвав *етногеомузикологією* [11].

³ Цього разу не беремо до уваги північний регіон країни, Воєводину, як частину Паннонської низовини (рівнини), тому що тут не зберігся особливий аутохтонний старий спів, як в інших краях Сербії.

центральної області Србиї, у Шумадиї [26, с. 164], а занимливо је да се оваква расподела терена са једногласјем и двогласјем налази и у Македонији [1].⁴

Међу предеоним целинама Србије, њен централни део издваја се као посебно сложен, јер представља једно од најизразитијих метанастазичких области на Балкану. Од 14., а нарочито од 15 века, па све до најновијих времена, на том терену су се вековима сусретале метанастазичке струје из свих јужнословенских крајева, покренуте турским освајањима. Шумадија је област прелаза између крајева са преовлађујућим становништвом различитог порекла [9, с. 199, 203]; етнологи су утврдили да замишљена граница међу њима пролази управо средином Шумадије. Западно од границе апсолутну већину чине становници динарског порекла и динарски досељеници (са запада и југозапада), а источно од ње у већем проценту су присутни и припадници других метанастазичких струја: косовско-метохијске, шопске, моравско-вардарске и тимочко-браничевске (са југа, југоистока и истока данашње Србије). Метанастазичка граница се приближно подудара и са границом између два суседна говорна и музичка дијалекта [29, с. 402, 404; 2, с. 297; 16, с. 41, 68; 18, с. 348],⁵ што је и разумљиво, с обзиром на дијалекатски карактер традиционалне културе [35]. Значајно је да је Шумадија истовремено и прелазна област између дијалеката, и периферна област сваког од њих, што је чини простором који има своје специфичности, о чему је, у домену говорних дијалеката, писала Ана Плотникова [27, с. 251]. Овако сложена етногенетска слика и мноштво елемената различитих музичких дијалеката неки су од разлога што је до сада овом терену обављено релативно мало етномузиколошких истраживања [в. 17, с. 190].

Посебно је занимливо и значајно да је управо територија централне Србије, уз терене Пољесја, Руског Севера, западног дела Бугарске и друге, окарактерисана као једна од могућих «словенских архаичних области» [33, с. 17-18]. Стариначки слој становништва на овом терену помиње још Јован Цвијић [36, с. 378], а о њему пише и Миле Недельковић [23, с. 52, 55]. Претпоставку о заступљености стариначких фолклорних елемената, то јест, елемената који потичу са овог терена из предмиграционог периода (пре 14.-15. века) у говору овог краја дао је у својим радовима Павле Ивић [14, с. 98, 105, 113; 15, с. 408, 412, 434], а она је потврђена и каснијим лингвистичким [29, с. 419; 2, с. 255] и етномузиколошким испитивањима [20, с. XII-XIII; 18, с. 348].

Интензивна теренска истраживања на којима се заснива мелогографско сагледавање вокалне традиције терена области Јасенице вршена су 70-тих 80-тих

ренів з відповідними дво- й одногосним співом спостерігається і в Македонії [1]⁴.

Серед ландшафтних одиниць Србиї її централна частина виділяється як особливо складна, тому що вона являє собою один з найпоказовіших переселенських (міграційних) районів на Балканах. Із XIV, й особливо з XV-го століття й до сьогоднішнього дня в цій області зустрічаються міграційні потоки з усіх південнослов'янських регіонів, «запущені» в результаті турецьких завоювань. Шумадія є перехідною зоною між сусідніми землями, де переважають певні групи населення різного походження [9, сс. 199, 203]. Етнологи виявили, що уявна межа між ними проходить прямо посередині Шумадії. На захід від цієї межі абсолютну більшість становлять жителі *динарського походження* і *динарські переселенці* (з заходу і південного заходу), а на схід від неї у більш високому відсотку присутні і представники інших міграційних потоків: *косовсько-метохиїського, шопського, моравсько-вардарського і тимочко-браничевського* (з півдня, південного сходу і сходу сучасної Србиї). Межа різних міграційних течій приблизно збігається з границею між двома сусідніми мовним і музичним діалектами [29, сс. 402, 404; 2, с. 297; 16, сс. 41, 68; 18, с. 348]⁵, що цілком зрозуміло, враховуючи діалектний характер традиційної культури [35]. Важливо відзначити, що Шумадія водночас є і перехідною зоною між діалектами, і периферійним простором – про це стосовно мовних діалектів пише Анна Плотникова [27, с. 251]. Складна етногенетична картина, фіксація багатьох елементів різних музичних діалектів є однією з причин, з яких в цьому терені досі здійснювалося відносно мало етномузикологічних досліджень (див. [17, с. 190]).

Особливо цікаво і важливо, що територія центральної Србиї вкупі з Поліссям, Російською Північчу, західною зоною Болгарії та іншими територіями розглядається етнологістами як одна з можливих «архаїчних слов'янських областей» [33, с. 17–18]. Про «старовинну верству» населення центральної Србиї згадує Йован Цвиїч [36, с. 378], про це писав і Миле Недельковић [23, с. 52; 55]. Припущення, що у говорах цього краю збереглися давні фольклорні елементи, які походять з доміграційного періоду (до XIV–XV століть), знаходимо у роботах Павле Івіча [14, сс. 98, 105, 113; 15, сс. 408; 412, 434], пізніше це було підтверджено мовними [29, с. 419; 2, с. 255] та етномузикологічними дослідженнями [20, с. XII–XIII; 18, с. 348].

Інтенсивні польові обстеження, на яких ґрунтується пропонована тут мелогографічна трактовка вокальних традицій області Ясенице, були проведені у

⁴ Овакво стање се не може узети као правило; у суседној Бугарској граница између ареала са једногласним і двогласним певањем следи конфигурацију терена на другачији начин [30, с. 253, 256].

⁵ Исти резултат – подударност распостирања говорних і музичких (вокалних) дијалеката показала су і ареална дијалекатска етномузиколошка истраживања у Македонији [в. 3, с. 23].

⁴ Така ситуација не може бути взяти за правило; в сусідній Болгарії кордон між ареалами з одногосним і двогосним співом наслідує конфигурацію терену по-іншому [30, с. 253, 256].

⁵ Той же резултат – узгодженість поширення мовних і музичних (вокальних) діалектів показали й діалектно-ареальні етномузикологічні дослідження в Македонії – див. [3, с. 23].

година 20. века⁶ и на основу њих настала је једна обимна збирка и неколико појединачних радова о музичком наслеђу тог краја [20, 26]. Тежиште истраживања било је на старијем музичком наслеђу – првенствено обредном и обичајном певању, као и свим вокалним облицима који припадају старијем слоју вокалне праксе. Казивачи су били припадници различитих генерација, од најстарије до (истина, ретко) најмлађе. Крајем 80-тих, почетком 90-тих година и почетком 21. века исти терен је истраживала Јелена Јовановић, са циљем да све доступне податке обједини у једној целокупној студији која би била посвећена проблематици сусрета и прожимања различитих вокалних дијалеката на истом терену. Овог пута, казивачи који су могли да изведу песме старијег вокалног слоја били су припадници најстарије и средње генерације, што сведочи о неумитном ишчезавању старијег певања из живе извођачке праксе овог краја током друге половине 20. века. Данас о старом вокалном слоју могу поуздано да сведоче само најстарији певачи. Отуда, карте које су израђене на основу целокупног фонда снимљеног и транскрибованог материјала пружају поуздану слику старијег вокалног наслеђа краја из времена од 70-тих до раних 90-тих година 20. века.

Особине старије вокалне традиције овог краја изузетно су занимљива и инспиративна тема, утолико што дају врло сложјену слику: у неким аспектима њени елементи показују велику сличност, а у другим – крајње различитости. У овом тексту, сходно расположивом простору, биће сумарно приказан метод и резултати обимног рада посвећеног овој теми.

У раду је примењен хоризонтални – просторни, и, где год је материјал пружао довољно података који то дозвољавају, вертикални – временски (дијахронички) принцип. Истовремено, овај рад је и покушај остварења упоредно-типолошког и упоредно-историјског приступа [према: 28, 10], а у сагласју са принципима истраживања из домена историјске дијалектологије на терену централне Шумадије [према: 14, с. 105-6, 115, 121; 15, с. 420, 431], укључујући нова искуства и постулате које су развили и применили научници «московске етнолингвистичке школе» у оквиру савремених лингвистичких истраживања [34, 27, 32]. Будући да су у овом раду методи лингвистичких испитивања морали бити примењени на грађу друге врсте – на музички материјал, основни принципи у аналитичком приступу, са могућношћу дијахроног сагледавања одређених појава, преузети су из етномузиколошког рада Владимира Гошовског [5, 6]. Техника картографисања следи принципе које су до сада у својим радовима образложили лингвисти и етномузиколози из више словенских земаља [5, 6, 24, 25, 3, 31]. На тај начин, географски аспект етномузиколошких истраживања показао се неопходним «для определения путей миграции населения и следов асимилиации, а также для исторических и этногенетических выводов» [5, с. 20], уз јак ослонац у чињеницама о одређеним контекстима у којима су ови елементи изражени.

Као јединице картографисања [упор. 25] за целу област Јасенице узети су мелодијски типови/моделі.

1970–80-х рока⁶, на њиховим основама повстала је једна обимна збирка статја и неколико ауторских радова о музичком наслеђу тог краја [20, 26]. У овим радовима било је истражено најстарије музичко наслеђе – у прву чергу обредно и обичајно певање, као и свим вокалним облицима који припадају старијем слоју вокалне праксе. Информантима били су певачи различитих покољних, од најстаријих до (хоч і рідко) молодших. З кінця 80-х, початку 90-х і на початку 21-го століття місцевість вивчала Єлена Йовановић з метою об'єднати всі наявні відомості в одне інтегративне дослідження, присвячене питанням зустрічних міграційних рухів і змішування різних вокальних діалектів на одному й тому ж терені. Інформаторами цих років, які могли виконати пісні старого стилю, стали співаки найстаршого і середнього покољних, що свідчить про неминуче зникнення давнього способу співу з живої практики регіону в другій половині 20-го століття. Сьогодні про старий вокальний шар надійно можуть свідчити тільки найстаріші співаки. Таким чином, карти, створені на основі всього фонду записаних і транскрибованих матеріалів, забезпечують достовірну картину стану старої вокальної спадщини краю у період з кінця 1970-х до початку 1990-х років.

Особливості старих вокальних традицій цього регіону – цікава і надихаюча тема, тим більше що картина їх співвідношень дуже складна: у деяких аспектах традиційні елементи показують велику подібність, а в інших – крайні різниці. У цій статті в межах відведеного обсягу буде коротко показаний метод дослідження і викладені результати проведеної об'ємної роботи.

У дослідженні застосовані головню горизонтальний – просторовий – принцип вивчення, а також вертикальний – часовий (в діахронії) – там, де дозволяв матеріал. Робота велася порівняльно-типологічним та порівняльно-історичним методами (за [28; 10]), відповідно до принципів, усталених в дослідженнях історичної діалектології центральної Шумадиї (за [14, сс. 105–106, 115, 121; 15, сс. 420, 431]). Враховано й новий досвід і постулати, розроблені вченими «московської етнолінгвістичної школи» й викладені в сучасних працях [34, 27, 32]. Оскільки лінгвістичні методи випробовувалися на матеріалах іншого типу – музичних, основні аналітичні підходи з можливістю діахронічного сприйняття тих чи інших явищ запозичено з робіт етномузиколога В. Гошовського [5; 6]. Техніка картографування слідувала принципам, описаним у лінгвістичних та етномузикологічних роботах з більшості слов'янських країн [5; 6; 24; 25; 3; 31]. Таким чином, географічний аспект етномузикологічного дослідження виявився необхідним «для визначення шляхів міграції населення і слідів асиміляції, а також для історичних і етногенетичних висновків» [5, с. 20], що формулювалися з міцним опертям на факти конкретного контексту, в якому ці елементи виражені.

За одиниці картографування (пор. [25]) для всієї області Ясенице послужили *мелодичні типи / моделі*. Таким чином, ізголови були встановлені згідно з первин-

⁶ У том периоду теренска снимања су вршили етномузиколози Љубинко Милькович, Петар Вукосављевић (за потребе програма Радио Београда) и Радмила Петровић (сарадник Музиколошког института Српске академије наука и уметности).

⁶ В цей период польові записи здійснювати етномузикологи Любинко Милькович, Петро Вукосавлевич (для Радіо Белграду) і Радміла Петровић (співробітник Інституту музикознавства Сербської академії наук і мистецтв).

Изгласе су, дакле, установљене по примарном критеријуму заступљености одређених мелодијских типова, јер се они на истраженом терену појављују као постојане јединице карактеристичне за цео ареал (што указује на особине старе вокалне традиције Јасенице као целине), или за његов источни, односно, западни субареал (што указује на специфичности старијег певања у сваком од њих). Мелодијски типови у овом раду одређени су, пре свега, метро-ритмичком окосницом (због тога су приложени примери представљени првенствено као метро-ритмички типови, па тек затим кроз своја мелодијска отеловљења) и структуром стиха (версификацијом), распоредом акцената у тексту и мелодији и, најзад, мелодијском кривуљом [према: 5, с. 20-27]. Остали параметри – тонски низови, сазвучна компонента, начин орнаментисања, тембр – од секундарног су значаја, и по правилу указују на регионалне и дијалекатске разлике у оквиру заступљености истих модела. (Резултати анализе показују такође да једном истом типу могу припадати и примери са различитим ритмичким основама и са различитим мелопоетским облицима; то се односи на жетелачки и на прелски жанр). На терену Јасенице је, дакле, примењен принцип по коме «для сравнительного изучения музыкального фольклора существенным является (...) общность песенных типов, установление их ареалов распространения и генетической связи напевов в рамках одного песенного типа» [5, с. 27]. Различитости појединих елемената модела у зависности су од припадности различитим српским вокалним дијалектима, или од њиховог утицаја, јер се они сусрећу и преклапају на терену Јасенице.

Обрађени су јасенички мелодијски типови песама различитих жанрова: животног циклуса – песама деци, свадбених песама, тужбалица, затим жанрова годишњег циклуса – божјих песама, лазаричких, краљичких, ђурђевданских, додолских, крстоношких, жетелачких, славских, затим песама везаних за прилике у свакодневном животу – уз послове, на путовању, на прелу, епских и приповедних песама, шаљивих и лирских песама опште намене. Установљени су ареали распрострањања мелодијских типова, у неким случајевима везани само за по један жанр, а у другим – карактеристичних за песме различитих жанрова, са истом или различитом просторном дистрибуцијом. Из примарне поделе територије према заступљености одређених мелодијских типова проистекла је подела терена на субареале, чија распрострањеност и међузависност указују на етногенетске различитости између појединих области, то јест, на различите околности у формирању или развоју одређених елемената модела на одређеној територији.

На основу резултата проучавања, донете су претпоставке о старости појединих елемената музичке структуре и/или о токовима њихове генезе у дијахроничкој димензији, у светлу етногенетских процеса. Овако постављене тезе по први пут су део једног етномузиколошког рада у Србији. Реч је о три основне категорије црта вокалне традиције области [изведено према: 14, с. 104-5]:

ним критеријем взаємозамінності певних мелодичних типів, тому що у досліджуваному терені вони з'являються або в якості постійної одиниці, характерної для всього ареалу (що маркує стару вокалну традицію Ясенице як цілість), або тільки у його східному чи західному субрегіоні (що вказує на специфічність старого типу співу в кожному з них). Мелодичні типи в цьому дослідженні розглядаються передусім за їх *метро-ритмічною основою* (тому й супроводжуючі приклади представляють спочатку метро-ритмічні типи, а вже потім їх мелодичні втілення) і *структурою вірша* (віршування), порядком акцентів у тексті й мелодії і, нарешті, за мелодичним (інтонаційним) контуром (за [5, сс. 20–27]). Інші параметри – звукоряди, гармонічні співзвуччя (інтервали у вертикальному звучанні), спосіб орнаментациї, тембр – мають другорядне значення, і в цілому вказують на регіональні й діалектні відмінності у виконанні пісень тієї ж моделі. (Аналіз показує також, що до одного типу можуть належати і приклади з різними ритмічними основами і відмінностями у мелопоетичній [музичновіршовій – ред.] формі – це стосується пісень жнивного і «*прельського*» [див. нижче] жанрів). У терені Ясенице, отже, застосований принцип, згідно з яким «для порівняльного вивчення музичного фольклора суттєвими є [...] спільність пісенних типів, установлення ареалів їх поширення та генетичних зв'язків наспівів у межах одного пісенного типу» [5, с. 27]. Різноманітність окремих елементів моделі залежить від належності їх до різних вокальних діалектів Сербії або ж від впливу цих діалектів, оскільки різні діалектні течії зустрічаються і взаємно накладаються на землях Ясенице.

Автором опрацьовано ясеницькі мелодичні типи пісень різних жанрів: *життєвого циклу* – дитячі, весільні («*свадбени*»), поховальні («*тужбалица*»), затим *річний цикл жанрів* – божичні (різдвяні, на *Бадње вече* 6.01 увечері), *лазаричькі* (до обряду «*лазариче*» в *Лазареву* суботу – останню перед Страсним тижнем), *кралицькі* (до обряду «*кралице*» на Трійцю), юр'євські («*ђурђевдански*» на день Св. Юрія), *додольські* (до обряду викликання дощу дівчатами-«*додоле*»), *хрестоноські* («*крстоношки*» – селяни викликають дощ зі священником, носячи хрест), пісні до збирання урожаю («*жетелачки*» – жнивні), *славильні* («*славски*» – співаються у день святого покровителя православної родини), затим пісні, пов'язані з *ситуаціями повсякденного життя* – для роботи («*уз послове*»), подорожей («*на путовању*» – на дорогу), «*на прелу*» – до спільного жіночого рукоділля вечорами (прядіння, вишивання), епічні («*епски*»), наративні («*приповедни*»), ліричні та жартівливі пісні загального використання. Встановлені ареали мелодичних типів в деяких випадках охоплюють тільки один жанр, в інших – є характерними для пісень різних жанрів, з однаковою або відмінною просторовою дистрибуцією (розподілом). На підставі первинного поділу території за наявністю різних мелодичних типів утворилися субареали, співвідношення яких вказує на етногенетичні відмінності між різними областями, тобто на різні обставини формування чи розвитку певних елементів моделі на певній території.

За результатами дослідження зроблені припущення про вік окремих елементів музичної структури та / або про витоки їх генези у діахронічному вимірі, у світлі етногенетичних процесів. Виголошена таким чином теза вперше стала частиною етномузикологічного до-

1) стариначким – под којима се подразумевају оне црте за које се може претпоставити да постоје на овом терену у континуитету од предмиграционог периода;

2) дошљачким – међу којима се могу распознати различити елементи музичких традиција различитог порекла, присутни на овом терену посредством досељеника са различитих страна и

3) цртама које су се развиле на овом терену од последњих великих сеоба (од почетка 19. века) наовамо.

Последња категорија обухвата две групе елемената: оне који су настали у процесу кристализације мешавине на датом терену и оне које су се спонтано развиле у новије време, независно од ранијих тенденција (термин и образложење према: 14, с. 104-5). Црте о којима је реч у неким случајевима су јасно уочљиве, такође и чврсто везане за одређене жанрове; у другим случајевима, оне су у непосредној вези са инородним музичким елементима у оквиру истих вокалних облика или у оквиру истих жанрова. С друге стране, исти жанрови често подразумевају хетерогеност музичког материјала.

Закључци до којих се дошло биће илустровани са неколико примера, и то особинама који распрострањеношћу четири карактеристична свадбена мелодијска типа и припадају старијој вокалној традицији краја (од укупно осам типова нађених на овом терену у оквиру свадбеног жанра). На **карти К3-2** види се распрострањеност и густина територијалне заступљености типова 1, 2, 3 и 4. Мелодијски типови о којима је реч биће у овом раду представљени преважно кроз њихову метро-ритмичку основу, будући да се њихова мелодијска отелотворења и интонациона поља (оличена у тонским низовима) унеколико међусобно разликују у брдско-планинском (југозападном) и низинском (северозападном и источном) терену области. Сваки пример метроритмичког типа биће илустрован једном или више мелодијских варијаната.

За мелодијски тип 1, у десетерачкој (4,6) версификацији (Метро-ритмички тип 1 и мелодијски варијетети 1.1, 1.2 и 1.3, примери 1–3) претпоставља се да је на простор Јасенице донет са Сјеничко-пештерске висоравни, са југозапада земље, приликом масовне сеобе из Сјенице у централну Шумадију, почетком 19. века. Ова претпоставка је донета на основу чињенице да је он у Србији присутан само у Шумадији и на Сјеничко-пештерској висоравни [4] и на основу распрострањења његових варијетета у Јасеници. Овај тип се не налази ни у једном другом крају Србије.⁷

Тип 1 је у Јасеници забележен у укупно три мелодијска варијетета, одређена незнатно другачијом мелодијском организацијом, али и значајно различитим тонским низовима. Географска распрострањеност варијетета типа 1 приказана је на **карти К3-3**. Сваки од варијетета представља одлику музичке традиције по једног дела становништва: на западу је заступљен варијетет 1.1, који има тонски низ идентичан са низом у западним крајевима Србије, а на истоку и североистоку су заступљена два варијетета: варијетет 1.2 и 1.3. Варијетет 1.2 је својим тонским низом повезан са традицијом досељеника са југа и истока земље.

слидженња у Сербії. Йдеться про три основні категорії вокальних традицій [14, с. 104–105]:

1) старовинні – під ними розуміють такі особливості, які можна вважати за існуючі тут безперервно з передміграційного періоду,

2) новіші – між ними можна розпізнати різні елементи музичних традицій різного походження, які прибули в цю землю через іммігрантів з різних сторін, і

3) риси, які розвинулися тут після останніх великих міграцій (з початку ХІХ століття).

Остання категорія включає в себе дві групи елементів: ті, які сформувалися в процесі кристалізації з різностильової суміші в цьому терені і тих, що спонтанно розвинулися в останні роки незалежно від раніших тенденцій (пояснення див.: [14, с. 104–105]). Риси, про які йдеться, в одних випадках виступають очевидно, й тісно пов'язані з особливими жанрами; в інших випадках вони безпосередньо обумовлені чужорідними музичними елементами у тих же вокальних формах або в тих же жанрах – з другого боку, такі жанри часто засадничо гетерогенні за музичним матеріалом.

Висновки проведеного дослідження проілюструємо на кількох прикладах. Показовим є поширення чотирьох характерних весільних мелодичних типів, що належать до старої вокальної традиції краю (з-поміж восьми типів місцевих мелодій весільного жанру). На **карті К3-2** бачимо поширення і щільність територіального представництва типів 1, 2, 3 і 4. Ці мелодичні типи, представлені у статті перш за все за їхньою метроритмічною основою, дещо відрізняються між собою за мелодичними втіленнями та інтонаційним полем (вираженим у звукорядах) у гористій («*планинській*») (південний захід) і низинній (північний захід і схід) частинах терену. Кожен приклад метроритмічного типу проілюстрований одним чи кількома мелодичними варіантами.

Вважається, що мелодичний тип 1 з 10-складовою версификацією 4+6 (див. **метроритмічний тип 1** і мелодичні **варіанти 1.1, 1.2, 1.3** – нот. приклади 1–3) на простір Ясенице прийшов на початку ХІХ-го століття зі Сьеничко-пештерського плато, з південно-заходу країни, коли відбувалася масова міграція зі Сьенице до центральної Шумадії. Це припущення засноване на тому, що даний тип в Сербії присутній тільки в Шумадії і на Сьеничко-пештерському плато [4] та на поширенні його варіантів у Ясенице. Цей тип не знайдений в будь-якій іншій частині Сербії⁷.

Тип 1 у Ясенице записаний у трьох різних мелодичних варіантах, трохи відмінних за мелодичною організацією, але з істотними різницями у звукоряді. Географічний розподіл варіантів типу 1 зображений на **карті К3-3**. Кожен з варіантів представляє особливу музичну традицію певної частини населення: на заході побутує варіант 1.1, який має той же звукоряд, що і наспіви в західній частині Сербії, а на сході і північному сході зустрічаються два варіанти – 1.2 і 1.3. Варіант 1.2 своїм звукорядом пов'язаний з традиціями переселенців з півдня та сходу країни.

⁷ Чињеница да су неки његови елементи нађени у Срему, у Војводини, отвара нову тему о којој на овом месту, због ограниченог простора, неће бити речи.

⁷ Той факт, що деякі її елементи були знайдені в Срему, у Воеводині, відкриває новий аспект теми, яка тут через обмеженість обсягу статті не може обговорюватися.

На посебно интересно размишљања подстиче варијетет 1.3,⁸ који је могуће повезати са стариначким слојем становника централне Србије. Овакав узани тонски низ, чији укупни опсег износи око 270С [в. 20, с. XII–XIV] Љубинко Миљковић је именовано и у својим студијама образложио као одлику музичке «старије архаике» на Балкану [9, с. 420–31; 10, с. 147–54]. У прилог исправности претпоставке о вези овог низа са музичком културом становништва предмиграционог периода у централној Србији говори чињеница да етнолингвистички налази на истом простору где је присутан варијетет 1.3 показују присуство трагова језичког суптратског слоја, који се издвајају од других црта говора овог краја [в. 14, 15, 29, 2]. Претпоставка етномузиколога је да је овај низ одлика стариначке музичке традиције, и да је очуван на простору где су динарци, населивши се у нови *културни ландшафт* [термин према: 12, с. 7, 9] и наметнувши затеченом становништву свој свадбени мелодијски тип, од њих могли преузети овакав тонски низ, управо на том, а не на неком другом подручју.

Полифункционалност другог типичног динарског модела, заснованог на тринаестерачком стиху (4,4,5) у Јасеници (Ритмички тип 2), приказана је на **карти К3-4**. Овај тип је у динарским крајевима, али (додуше, ређе) и у различитим крајевима Србије, веома много заступљен у свадбеном и славском репертоару, а у Јасеници се налази још и у склопу жетелачког и прелског жанра, што је специфичност овог терена и вероватно се може везати за новији временски период [19]. На терену је нађен само у једном варијетету, означеном као 2.1 (пример 4).

Трећи пример, оличен у типу 3, у осмерачкој (3,2,3) версификацији (Ритмички типови 3, 3а, примери 5–6), чија је рас-прострањеност у Јасеници приказана на **карти К3-5**, показује да је могуће претпоставити да се на терену Јасенице сусрећу две традиције певања у структурно истоветном идиому. Реч је о два варијетета једне исте метро-ритмичке формуле, са унеколико различитим видом мелодијског обликовања⁹: према распрострањености варијаната из различитих крајева Србије, основано се претпоставља да је први варијетет (варијетет 3.1) у блиској вези са динарском, а други са косовском певачком традицијом (варијетет 3а.1). Елементи по којима се типови међусобно разликују опстали су на овом терену као део усмене сеоске традиције све до краја 20. века. Овај тип се у Јасеници, осим у свадбеном, среће и у прелском жанру.

Последњи пример односи се на још један свадбени модел, у десетерачкој (4,6) версификацији (Ритмички тип 4). На терену Јасенице јавља се само у једном облику (4.1, пример 7). Његова распрострањеност је приказана на **карти К3-2**. Он је распрострањен само у југозападним, брдско-планинским насељима Јасенице, што се надовезује на непрекинути континуитет његовог ареала распрострањења у западним и југозападним крајевима Србије. Он је једна од јаким и транспарентних спона традицијског музичког идиома Јасенице и Шумадије са другим етапним подручјима динарске метанастијичке струје у западној Србији. Могуће је да су га у Јасеници

Специјални цікави роздуми викликае варијет 1.3⁸, што може бути пов'язаний зі стародавньою верствою населення центральної Сербії. Вузькооб'ємні звукоряди такого роду, сумарний обсяг яких становить близько 270 центів (див. [20, с. XII–XIV]) Любинко Милькович у своїх дослідженнях окреслив і потрактував, як властивість найстарших музичних верств (дослівно: «старша архаїка») на Балканах [9, с. 420–431; 10, с. 147–154]. На користь припущення про зв'язок цього звукоряду з музичною культурою населення, що зайняло центральну Сербію у передміграційний період свідчать етнолінгвістичні відкриття, зроблені в тому ж районі, де присутний варіант 1.3. Вони показали сліди мовного субстратного шару, який відрізняється від інших рис говору цього краю (див. [14, 15, 29, 2]). Етномузиколог, отже, може припускати, що цей звукоряд є ознакою давньої музичної традиції, і що він зберігся в такій місцевості, де людина динарської групи, оселившись у новому *культурному ландшафті* (термін див.: [12, с. 7, 9]) і нав'язавши населенню, яке вона тут застала, мелодичний тип, характерний для власних весільних мелодій, могла одночасно перейняти від нього згаданий звукоряд – і це могло статися лише у цьому, а не в жодному іншому локусі.

Полифункціональність іншої типово динарської моделі, заснованої на 13-складових віршах (4+4+5) (**ритмічний тип 2**) в Ясенице зображена на **карті К3-4**. Цей тип є у динарському регіоні, але (правда, рідко) зустрічається і в інших частинах Сербії, де широко представлений у весільному і *славському* репертуарі. У Ясенице він функціонує частіше у жнивному і *прельському* жанрах, що є специфікою цього терену, пов'язаною, ймовірно, з пізнішими часами [19]. Тут ритмічний тип 2 відомий лише у мелодичному варіанті 2.1 (**приклад 4**).

Третій приклад представляє тип 3 з 8-складовим віршуванням (3+2+3) (**ритмічні версії 3, 3а, приклади 5–6**). За його поширенням в Ясенице (**карта К3-5**) можна припустити, що тут зустрічаються дві традиції співу у структурно ідентичній ідіомі. Це два різновиди однієї метроритмічної формули з дещо іншим мелодичним контуром⁹: за поширенням варіантів у різних частинах Сербії можна припустити, що варіант 3.1 тісно пов'язаний з динарцями, а другий (3а.1) – з косовськими традиціями співу. Елементи, за якими розрізняються варіанти, збереглися в цій місцевості в усній сільській традиції аж до кінця 20 століття. Цей тип у Ясенице, крім весілля, зустрічається і в *прельському* жанрі.

Останній приклад (**ритмічний тип 4**) належить до весільної моделі 10-складового (4+6) віршування. На терені Ясенице він існує тільки в одній мелодичній формі (**модель 4.1, приклад 7**), її поширення показане на **карті К3-2**. Він побутує тільки у південно-західній гірській частині Ясенице, що є продовженням його безперервного ареалу в західній та південно-західній частинах Сербії. Він уособлює один із самих сильних і прозорих зв'язків традиційної музичної ідіоми (мови) Ясенице і Шумадиї з іншими місцевостями, пов'язаними з динарським міграційним потоком у західній Сербії. Цілком можливо,

⁸ Транскрипцію запису Љ. Миљковића у систему Алана Даниєлу (Alain Daniélou) у класични нотни систем извршила је Ј. Јовановић.

⁹ Приметна је и разлика у мелопоетској форми: у Ритмичком типу 3 иницијална формула се износи два пута, а у Ритмичком типу 3а једанпут

⁸ Транскрипцію запису Л. Мильковича з системи Алана Даниєлу (Alain Daniélou) у класичну нотну систему здійснила автор.

⁹ Помітні різниці мелопоетичної форми: у ритмічному типі 3 початкова формула проводиться двічі, а у різновиді 3а – один раз

сачували припадници новије динарске досељеничке популације, који се нису померали даље на исток, тако да је овај модел остао ограничен на њене западне, планинске области.

На основу ових неколико одабраних примера, може се учити сва сложеност проблематике идентификавања елемената различитих вокалних дијалеката у једној невеликој, а изразитој метанастазичкој области у Србији. У том циљу, примењене методе мелогоеографије од незаменљивог су значаја и за идентификацију елемената различитих културних идентитета група становништва Шумадије и Србије, за шта постоје могућности с обзиром на велики корпус снимљених и транскрибованих мелодија које припадају старијем слоју сеоског традиционалног певања из разних крајева земље.

што у Јасенице залишилися члени останньої динарської переселенської популяції, які не пішли далі на схід, й тому ареал моделі 4 обмежився тільки західними, гірськими районами.

На основі декількох відібраних прикладів можна побачити всю складність проблем ідентифікації елементів різних вокальних діалектів в одній невеликій області Сербії, інтенсивно охопленій великими міграціями сербської людності. Застосовані з цією метою методи мелогоеографії є незамінними у визначенні елементів культурної тожності різних груп населення Шумадії та інших земель Сербії. Дослідження цього типу можливі з огляду на великий корпус записаних і транскрибованих мелодій, приналежних до старшої верстви сільського традиційного співу з різних куточків країни.

Переклад – Ірина Клименко, Анна Вальковьяк / Anna Walkowiak

Література

1. *Бицески Трпко*. Двогласјето во Македонија / Институт за фолклор, Посебни изданија, кн. 11. – Скопје, 1986.
2. *Бошњаковић Жарко*. Фонетске особине говора источне Шумадије // Српски дијалектолошки зборник LV / САНУ и Институт за српски језик САНУ. – Београд, 1–322.
3. *Величковска Родна*. Картографирањето и ареалните истражувања во етномузикологијата / Институт за фолклор. – Скопје : «Марко Цепенков», 2009.
4. *Вукосављевић Петар Д., Васић Оливера, Бјеладиновић Јасна*, Народне мелодије, игре и ношње Пештерско-сјеничке висоравни. – Радио Београд 1984.
5. *Гошовскиј Владимир*. У истоков народной музыки славян (очерки по музыкальному славяноведению). – Москва : Советский композитор, 1971.
6. *Гошовскиј Володимир*. Етногенетични аспекти мелогоеографије : Тези // Слов'янська мелогоеографія : Збірн. наукових статей. – Кн. 1 / ред.-упоряд. І. Клименко; НМАУ ім. П. І. Чайковського; ПНДІ по вивченню нар. муз. творчості (Лабораторія етномузикології, м. Київ). – Київ 2010. – С. 13–14. – (Серія Проблеми етномузикології; вип. 5).
7. *Девућ Драгослав*. Музичка компонента као одлика архаичности орских песама за плодност у календарском циклусу обичаја // Етно-културолошки ЗБОРНИК, књ. II. – Сврљиг 1996. – С. 233–235.
8. *Девућ Драгослав*. Динарско и шопско певање у Србији и метанастазичка кретања // *Нови звук* 19. – Београд 2002, 33–56.
9. *Drobnjaković Borivoje*. Sur la composition ethnique de la population de la Šumadija // Extrait des Comptes rendus du III-e Congrès des géographes et ethnographes slaves en Yougoslavie 1930, Imprimerie "Davidović". – Belgrade 1932. – P. 199–203.
10. *Земцовскиј Изалиј*. О примени сличности-типологическог метода в етномузикознанију // *Zbornik radova XVII Kongresa SUFJ*. – Poreč 1970. – Zagreb 1972. – С. 235–238.
11. *Zemtsovsky Izaly I*. Neither East nor West; In Between but not a Bridge: A Riddle for a New Discipline, the Ethnomusicology // *Музикологија 5 / Музиколошки институт САНУ*. – Београд 2005. – С. 195–203.
12. *Иванова А. А.* Концепција културног ландшафта как методологический принцип организации комплексных полевых исследований // Актуальные проблемы полевой фольклористики. Ч. 1 / Московский Государственный университет имени М. В. Ломоносов: Филологический факультет: Кафедра русского устного народного творчества. – Москва : Издательство Московского университета, 2002. – С. 14–23.
13. *Ivić Milka*. Pravci u lingvistici. Biblioteka XX vek. – Beograd 2001.
14. *Ивић Павле*. О неким проблемима наше историске дијалектологије // *Јужнословенски филолог, САН, Институт за српски језик, XXI*, књ. 1-4. – Београд 1955-1956. – С. 97–125.
15. *Ивић Павле*. О говору Галишолских Срба // Српски дијалектолошки зборник XII. – Београд 1957.
16. *Ивић Павле*. Српски дијалекти и њихова класификација (С. Реметић, прир.), Издавачка књижевница Зорана Стојановића, Сремски Карловци. – Нови Сад 2009.
17. *Јовановић Јелена*. Етномузикологически истраживања у Шумадији // *Research of Dance and Music on the Balkans / ed. D. Golemović, International Musicological Society & Musicological Society of RS, Banja Luka & Musicological Society FBiH, Sarajevo & Association for Fostering of the Serb Cultural-Historical Heritage Baštinari*. – Brčko 2007. – P. 190–197.
18. *Јовановић Јелена*. Вокална традиција Јасенице у светлости етногенетских процеса : докторска дисертација одбрањена на Факултету музичке уметности, Катедри за етномузикологију, 2010.
19. *Јовановић Јелена*. Песме са рефреном 'Ноћ, тамна ноћ' у вокалној традицији Јасенице // *Митолошки зборник / Рача: Центар за митолошке студије Србије 25 (2011)*. – С. 187–210.
20. *Миљковић Љубинко*. Музичка традиција Србије III – Доња Јасеница или ниска Шумадија, Смедеревска. – Паланка 1986.
21. *Миљковић Љубинко*. О тоналној реконструкцији архаичног фолклорно-музичког изражавања / *Флогистон*, часопис за историју науке, 7, Хармонија у природи, науци и уметности кроз историју. – Београд 1998. – С. 415–442.
22. *Миљковић Љубинко*. Тонална структура и развој несавршених музичких система у нашој народној традицији // *Крушевачки зборник 5–6*. – Народни музеј Крушевац 2000. – С. 145–165.
23. *Миле Недељковић*. Записи о Шумадији / Библиотека «Шумадија», Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Крагујевцу. – Крагујевац.
24. *Пашина Ольга*. Ареални аспект соотношения функции и структуры музыкально-фольклорных текстов // *Славянские этюды : Сборник к юбилею С. М. Толстой / Российская академия наук, Институт славяноведения*. – Москва, 1999.
25. *Pashina Ol'ga*. Area studies in ethnomusicology: on the problem of identification of musical dialects // *Musical practices in the Balkans: ethnomusicological perspectives, proceedings from the international conference, Belgrade, November 23–24 2011 (in print)*.

26. *Petrović Radmila*. Narodna muzika Šumadije (u spomen dr Valensa Voduška) // Traditiones : Zbornik Inštituta za slovensko narodopisje, 19 / Slovenska akademija znanosti in umetnosti. – Ljubljana, 1990. – P. 163–168.
27. *Плотникова А. А.* Этнолингвистическая география Южной Славии // Традиционная Духовная Культура Славян / Российская академия наук, Институт славяноведения. – Москва, 2004.
28. *Путилов Борис Н.* Современные задачи и проблемы сравнительно-типологического изучения фольклора // Zbornik radova XVII Kongresa SUFJ, Poreč 1970. – Zagreb 1972. – P. 221–228.
29. *Реметић Слободан.* Говори централне Шумадије // Српски дијалектолошки зборник, књ. XXXI / САНУ и Институт за српскохрватски језик. – Београд 1985.
30. *Rice Timothy*. The Geographical Distribution of Part-Singing Styles in Bulgaria : The Scientific Program of the First International Symposium on Traditional Polyphony Conference, Tbilisi, <http://polyphony.ge/index.php?m=622>. – Tbilisi, 1998. (p. 251–265).
31. Слов'янська мелогографія : Збірн. наукових статей. – Кн. 1 / ред.-упоряд. І. Клименко; НМАУ ім. П. І. Чайковського; ПНДІ по вивченню нар. муз. творчості (Лабораторія етномузикології, м. Київ). – Київ 2010. – (Серія Проблеми етномузикології; вип. 5).
32. *Соболев Андрей Н.* (ред.). Малый диалектологический атлас балканских языков, Серия лексическая, Том I. Лексика духовной культуры / Российская академия наук, Институт лингвистических исследований, Институт славяноведения; Philipps-Universität Marburg, Institut für Slawische Philologie, Studien zum Südosteuropasprachatlas. – Biblion Verlag München 2005.
33. *Толстој Никита Ильич.* Проблеми реконструкције старе словенске духовне културе // Језик словенске културе / ур. В. Илић. – Просвета, Ниш. 1995. – С. 7–29.
34. *Толстој Никита Ильич.* Етнолингвистика у кругу хуманистичких дисциплина // Језик словенске културе / ур. В. Илић. – Просвета, Ниш. – С. 31–46.
35. *Толстој Никита Ильич.* Језик и култура // Језик словенске културе / ур. В. Илић. – Просвета, Ниш, 1995. – С. 47–61.
36. *Цвијић Јован.* Балканско полуострво и јужнословенске земље : Завод за уџбенике и наставна средства. – Београд, 1966.
37. *Czekanowska Anna*. The Past in the Present : On Co-Existence of Two Realities in Contemporary Musical Folk Culture // Зборник Матице српске за сценске уметности и музику 6–7. – Нови Сад, 1990. – С. 199–204.

Елена Ђовановић (Београд, Србија)

МЕЛОГЕОГРАФИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В СЕРБИИ

Статья суммирует результаты междисциплинарного исследования элементов вокальных диалектов, представляющих старый пласт музыкальных традиций центральной Сербии – области Ясеница (около Шумадији), а также результаты первой крупномасштабной комплексной работы в сербской этномузикологии, в которой применяется сравнительно-типологический метод в изучении диалектных ареалов (метод описан В. Гошовским и широко применяется в изучении музыкальных традиций восточных славянских народов).

Шумадија – одна из наиболее показательных переселенческих областей на Балканах, которая на протяжении веков подвергалась воздействию миграционных потоков. Она является также переходной зоной между частями Сербии с населением различного происхождения, и периферией одновременно двух диалектов. Условная граница между диалектами проходит прямо посередине района Ясенице. К западу от этой границы большинство иммигрантов являются динарцами (пришельцами с запада и юго-запада), а к востоку от нее фиксируется более высокий процент присутствия представителей других миграционных течений с юга, востока и юго-востока Сербии. Представители «старинной прослойки» населения (домиграционной) присутствуют по всей области.

В качестве единицы картографирования в исследовании приняты мелодические типы (с метроритмической основой моделей). Другие параметры – звукоряд, созвучия и т.д. – имеют второстепенное значение, и в целом указывают на региональные и диалектные различия в пределах одного мелодического типа. Сравнительно-типологический метод сделал возможными предположения о взаимодействии выделенных моделей, их связях с этногенетическими процессами в диахроническом измерении. Это показано в работе на нескольких типовых примерах свадебного жанра.

Ключевые слова: мелогография, Сербия, Шумадија, вокальные диалекты, ареальные сравнительно-типологические исследования, картографирование.

Jelena Jovanović

(Institute of Musicology of Serbian Academy of Sciences and Arts, Belgrade)

MELOGEOGRAPHIC RESEARCHES ON THE TERRITORY OF SERBIA

This paper presents some results of an interdisciplinary research of older (musical) vocal dialects in central Serbia, area of Jasenica (Šumadija region). These are results of the first comprehensive study in Serbian ethnomusicology where the comparative-typological method in areal dialectal scope, following methods drawn by V. Goshovskii, with a wide application in traditional music studies of Eastern Slavic peoples, has been applied.

The area of Šumadija has been observed as one of the most prominent metanastasic areas in the Balkans; the metanastasic streams have been crossing here for centuries. It is at the same time the intermediate region between parts of Serbia settled by the inhabitants of different origin, and also the peripheral area of two folklore dialects. Imagined frontier between metanastasic areas passes through the middle of Jasenica region. In the West, the absolute majority belongs to the inhabitants from dinaric regions (settled from West and South-West), and in the East there are also inhabitants which came from other parts of (nowadays) Serbia: from South, East and South-East. Indigenous settlers are present in both parts of the area.

Melodic types have been chosen as the mapping units. The other elements (tone rows, chords etc.) have been considered as of secondary significance; as a rule, they point to the regional and dialectal differences in the frames of the same melodic types. Using the comparative-typological method with the special attention to the aspect of genre, we came to the assumptions about the development and mutual influences of these types considering ethnogenetic processes in diachronic dimension. In this paper this has been shown on selected several examples representing the wedding genre.

Key words: melogeography, Serbia, Šumadija, vocal dialects, areal comparative-typological research, cartography

Метроритмічні та мелодичні моделі

метро-
ритмічний
тип 1

варіант 1.1
(нот. прикл. 1)

варіант 1.2
(нот. прикл. 2)

варіант 1.3
(нот. прикл. 3)

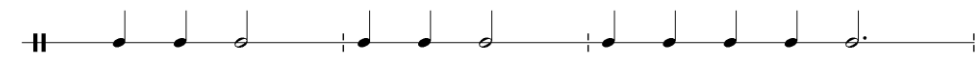
метро-
ритмічний
тип 2

мелодичний
тип 2
(нот. прикл. 4)

метро-
ритмічний
тип 3

метро-
ритмічний
тип 3а

варіант 3.1

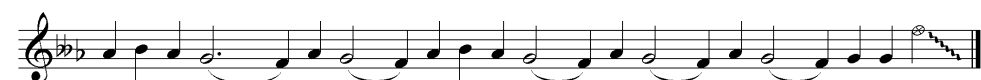
варіант 3а.1

метро-
ритмічний
тип 4

мелодичний
тип 4.1

Нотні приклади весільних пісень

[Поетичний текст 1-х строф подається у повній формі, далі – виклад сюжету без структурних повторів]

1
варіант
1.1=
=аудіо
СМЗ_0
3.1

(при младином силаску са кола)

Маслошево

Скин' се с ко - ла, скин' се с ко - ла,
бе - о - град - ска Је - ло. Хој! И!

{співається,
як молода приїздить
до свекрухи
(сходить з воза)}

Скин' се с кола,
скин' се с кола, београдска Јело! Хој! И!

Скин' се с кола, београдска Јело,
ниси кола из рода донела!

варијанта текста:

Скин' се с рала свекрви у крила!

Співали Анђелија-Анђа Јанковић (р. 1919), Верка Ранковић (1926)
і Миленка Петровић (1928), сс. Маслошево і Винча. Записала Ј. Јовановић (1988)

2
варіант
1.2

(свадбачки)

Трнава

Бра-ле се - ју, бра - ле се - ју де - ве - ру пре - да - је.

Брале сеју,
брале сеју деверу предаје.

Брале сеју деверу предаје,
Мили брате, је л' те жао сеје?
„Данас ме је и жао и није,
сутра ће ме бити најжалије,
кад све сеје на водицу пођу,
моје сеје на водици нема.“

Співала Живка Миленић (р. 1922),
с. Доња Трнава. Записала Ј. Јовановић (2006)

3
варіант
1.3=
=аудіо
СМЗ_0
3.2

Пр-стен-ци - је, пр-стен-ци-је, но-ви при-ја - те - љи!

Прстенције,
прстенције, нови пријатељи!

"Прстенције, нови пријатељи!
Прстенујте, снаје не гледајте!"
"Ил' јој нису руке за прстење?"
"Ил' јој није лице за љубљење?"
"Мене јесу руке за прстење!"
Мене јесте лице за љубљење!"

Співали Славица Ђорђевић (11 років) і
Зорица Кузмановић (12 років),
с. Глибовац.
Записао Љубинко Миљковић
(надруковано у збірнику Доња Јасеница, приклад 74)

1

вариант
2

♩ = 120 (при прстеновању младе) Пласковац

Де - вер сна - у пр - сте - ну - је, ви - ди ли га
ко, ви - ди ли га ко? И! o.f.

Девер снау прстенује, види ли га ко,
види ли га ко? И!

Девер снау прстенује, види ли га ко?
Видела га света Петка и сам Господ Бог.
Ко му 'тео наудити, не дао му Бог!

Співали Савка Раницављевић (р. 1928), Вемија Милошевић (1924), Милица Милосављевић (1936), Славка Милосављевић (1931), Станка Атанасијевић (1939) і Душанка Милошевић (1936), с. Пласковац, Записала Ј. Јовановић (1988).

5

вариант
3.1

♩ = 120 (кад се изводи девојка) Пласковац

Из - ви се, из - ви се та - нац из гра - да,
та - нац из гра - да. И! o.f.

Изви се, изви се танац из града,
танац из града. И!

Изви се танац из града,
на танцу танка кошуља.

Співала Савка Раницављевић, с. Пласковац. Записала Ј. Јовановић (1988).

6

вариант
3а.1

♩ = 66 Клока

Из - ви се та - нац из гра - да, та - нац из гра - да.

Изви се танац из града,
танац из града.

Изви се танац из града,
на танцу танка кошуља...

(надруковано у збирнику Доња Јасеница, приклад 136)

Співали Милица Милосављевић (55 років) і Аџика Николић (57 років), с. Клока. Записав Љубинко Миљковић

7

вариант
4.1

♩ = 140 (кад сватови иду по девојку) Јарменовци

♩ = сса 110

Шта се чу - је кроз го - ру зе - ле - ну,
кроз го - ру зе - ле - ну? И! o.f.

Шта се чује кроз гору зелену,
кроз гору зелену? И!

Шта се чује кроз гору зелену,
да л' су овце, ил' на овци звонце?
Нису овце ни на овци звонце,
већ то јесу кићени сватови.

...
Барјактару, дико од сватова,
вије ти се перо кроза село!
...
Стари свате, мој рођени брате!

Співали Вера Милетић (1934), Станка Радовановић, Добрила Ђорђевић і Горица Благојевић (1937), с. Јарменовци. Записала Ј. Јовановић (1988)